

Egertől Rióig, Riótól Pozsonyig?

Habsburg Mária Leopoldina főhercegnő, magyar királyi hercegnő, brazil császárné emlékére és a független Brazília 200 éves évfordulójának tiszteletére (1822–2022)

Liktor Zoltán Attila

Jogász, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar,
Jogtörténeti Tanszék; dr.liktorattila@gmail.com

„Independência ou morte”

„Az én kötelességem, hogy a nemes
brazil nép ügyét előmozdítsam.
Szívemben mindig brazil leszek”
(Habsburg Mária Leopoldina, 1823)

Abstract

From Eger to Rio, and from Rio to Bratislava?

In memory of Archduchess Maria Leopoldina Habsburg, Princess Royal of Hungary, Empress of Brazil, and in commemoration of the 200th anniversary of the independence of Brazil (1822–2022)

Although Hungary was never part of the *Iberosfera*, thanks to the Habsburg dynasty, there existed a special historical relationship between them during centuries. It is a matter of honor to research and explore this connection between Hungary and the Lusophony. As we can see, there was a direct connection between the Napoleonic Wars, the pro-Habsburg attitude of the Hungarian nation, and the independence of Brazil through the person of Archduchess Leopoldina, Royal Princess of Hungary and Empress consort of Brazil, who played a key role in the process. On the occasion of the 200th anniversary of the independence of Brazil, we should commemorate with dignity the Archduchess Leopoldina, the common hero of the Brazilian and Hungarian nations.

Keywords: Habsburg, Hungary, Brazil, Constitution, Independence, Politics, Diplomacy

Béctől Rióig

2022-ben függetlensége kikiáltásának (1822) kétszáz éves évfordulójára, 2024-ben az első alkotmánya (1824) kihirdetésének, 2025-ben pedig függetlensége elismerésének bicentenáriumára emlékezik Brazília. 2022 februárjában – a hivatalban lévő brazil elnökök sorában Budapestre elsőként látogató – Jair Messias Bolsonaro úgy fogalmazott, hogy testvéri országnak tekinti hazánkat.¹ Bolsonaro kijelentése valós tartalommal bírhatna, hiszen a brazil függetlenség kivívásában Habsburg Mária Leopoldina főhercegnő (1797–1826) személyén keresztül egy különös történelmi szál húzódik a brazil-magyar kapcsolatokban. A napóleoni háborúk során a császári és királyi család – így a főhercegnő is – többször, hosszabb időt Magyarországon töltött, 1805-ben a nyári hónapokat Kassán, 1809-ben pedig Egerben az érsek vendégeként vészelte át. A brazil zászló arany-zöld (*Auriverde*) kettőssége a két uralkodócsalád, a Bragança- és a Habsburg-ház által használt színeket örökíti meg. Jelen tanulmányban a főhercegnő egri tartózkodásától a brazil függetlenségben vitt szerepén át a magyar reformkor kezdetének számító 1825-ös országgyűlésig kívánok egy ívet húzni, különös tekintettel a főhercegnőnek apjához, Ferenc császár-királyhoz (1792–1835) írott levelei mentén.

A császári és királyi család Egerben (1809)

Leopoldina főhercegnő a francia forradalom (1789–1799) éveinek nyugtalan, zavaros, háborús európai légkörében látta meg a napvilágot. A napóleoni háborúk (1799–1815) pedig még inkább felborították az európai államok és társadalmak életét. Ezekben az években a bécsi udvar két ízben (1805, 1809) is Magyarországra kényszerült menekülni, 1805-ben Kassán töltötték a nyarat.² 1809-ben a Habsburg főerők a császár öccsének, Károly főhercegnek vezetésével vereséget mértek Napóleon seregeire Aspern-Essling-nél, Leopoldina főhercegnő Budáról apjának

1 „O Presidente Jair Bolsonaro ressaltou que considera a Hungria um país irmão” <https://www.gov.br/planalto/pt-br/acompanhe-o-planalto/noticias/2022/02/presidente-jair-bolsonaro-faz-visita-oficial-a-hungria>

2 Pap 2013: 201.

írott levelében gratulált a fényes győzelemhez, és Isten áldását kérte a Habsburg csapatok fegyvereire.³ Pár nappal később azonban Napóleon egyesített seregei legyőzték a magyar nemesi felkelőket Győrnél, majd a Habsburg főeregeket Wagramnál. A francia csapatok Pozsonyt lőtték, a császári és királyi udvar úgy döntött, hogy Budáról Egerbe menekül, amit biztonságosabbnak gondolt.⁴ A császári és királyi udvarban jól ismert báró Fischer egri érsek – aki nemrég (1808) Károly Ambrus főherceget az esztergomi érsekségbe beiktatta – meghívására az udvari menet 1809. június 16-án érkezett meg Egerbe. Mária Ludovika mellett Egerbe költözött Ferdinánd trónörökös, Mária Lujza és Leopoldina főhercegnők. Egerbe érkezett Károly Ambrus hercegprímás, a királynő testvére, aki az esztergomi érseki címet töltötte be, Rudolf főherceg, a császár legifjabb fia, valamint számos udvari személyiség. Rövid ideig Egerben tartózkodott Severolli gróf, pápai nuncius is. Kaunitz herceg, Althan gróf és grófnő, Lazansky grófnő – aki Leopoldinát Brazíliába is elkísérte később –, Pálffy, Esterházy, Nádasdy grófok.⁵ Július 16-án tovább bővült Eger vendégeinek a száma. Megérkezett Nagyváradról a 11 éves Mária Klementina, a 8 éves Karolina és a 7 éves Ferenc Károly. Az újonnan jötteket a Líceumban szállásolták el. A királyné nem maradt sokáig Egerben, július 26-án elhagyta a várost, és Esztergomba indult férje mellé, ahonnan az udvarral a tatai várba tette át a székhelyét. Július 13-án egyébként Károly Ambrus érsek is távozott Egerből.⁶ A császári és királyi család egri és Eger környéki időtöltésébe Mária Lujza főhercegnő levelei engednek leginkább betekintést, amit a történetírás már korábban feldolgozott. Az érsek mindent elkövetett, hogy a vendégek jól érezzék magukat, kirándulás a Mátrába, az Egedre, a környező falvakba (Egerszalók, Felsőtárkány stb.) ebédek az érseki szőlőbirtokon, bálók és bankettek az érseki palota udvarán. A főhercegnők tanítása sem szünetelt, franciául és olaszul is tanultak egri tartózkodásuk alatt, Leopoldina Egerben lett elsődöző. A főhercegnő még Egerben értesült nagybátyjának, Károly Ambrus prímásnak váratlan haláláról, aki a tatai hadi kórházakban tett látogatásai során kapta

3 Kann–Souza Lima 2006: 180.

4 Szmrecsányi 1930: 25–55.

5 Szmrecsányi 1930: 43.

6 Pap 2013: 203.

el a tifuszt.⁷ A schönbrunni békét⁸ (1809) Ferenc császár- király Tatán, az Esterházy-kastélyban írta alá, Ausztriától a francia császár elvette Tirolt, Magyarországtól pedig a horvát–dalmát–szlavón területek jelentős részét, ami akkor a déli katonai határőrvidékhez tartozott.⁹ A francia császár arra kényszerítette Ferencet, hogy az ne avatkozzon bele más országok belügyeibe, különösen nem Napóleon ellenfeleit segítő.¹⁰ A következő évben Ferenc kénytelen volt hozzáadni legidősebb leányát, Mária Lujzát legnagyobb ellenségéhez, Napóleonhoz. Igaz, ez Bécsnek némi lélegzetvételhez való jutást is jelentett, hiszen így újabb francia támadással nem kellett számolni.

Leopoldinát szoros kapcsolat fűzte az Itáliából Napóleon által elűdözött rokonaihoz, anyai nagyszülőkhöz, nagybátyjához, Mária Ludovika császárnéhez, de különösen legidősebb nővéréhez, Mária Lujzához, Napóleon feleségéhez, legtöbb levelét is hozzá írta. A főhercegnők neveltetése magában foglalta az irodalom, a művészet, a történelem, és a kormányzás ismeretét is, arra készítették fel őket, hogy jövendőbelijüknek valódi segítő társai lehessenek az uralkodásban. Neveltetése és legszűkebb rokoni környezetének hatására mereven elzárkózott a forradalmaktól, ez azonban később brazíliai tartózkodása alatt változott. Erre majd még visszatérek.

A Szent Szövetség (1815) – Bécsről Rióig, a házassági szerződés (1816)

A napóleoni háborúk végével – az európai hatalmi helyzetet rendezendő – a nagyhatalmak átfogó és hosszútávú megállapodást kívántak (bécsi kongresszus) kötni, aminek garanciáját a Szent Szövetség (1815) létrehozásában látták.¹¹ A francia fenyegetettség elmúltával számos európai

7 Kann–Souza Lima 2006: 180–181.

8 *Le Traité de Vienne* (14 octobre 1809), a teljes szöveget lásd: <https://www.napoleon.org/histoire-des-2-empires/articles/document-traité-de-paix-de-vienne-14-octobre-1809/>

9 *Le Traité de Vienne*, Article 3.

10 *Le Traité de Vienne* (14 octobre 1809) Article 15. ‘S.M. l’Empereur d’Autriche reconnaît tous les changements survenus ou qui pourraient survenir en Espagne, en Portugal et en Italie’.

11 *Acte final du Congrès de Vienne*, a teljes szöveget lásd: <https://mjp.univ-perp.fr/traites/1815vienne.htm>

udvar (Bécs, Berlin, Madrid, Párizs stb.) visszatért a korábbi (fél)abszolutista kormányzati stílushoz, Magyarországon Ferenc király – szakítva addigi együttműködésre épülő politikájával – tizenhárom évig egybe sem hívta a pozsonyi diétát (1812–1825). A Habsburgok politikailag megerősödve kerültek ki az évtizedekig húzóódó európai háborúságból, az egykori Német-római Császárság helyébe létrehozták a Német Szövetséget, amelynek örökös elnöke a legnagyobb és legerősebb német tagállam, Ausztria lett.¹² A rendezést követően Ausztria európai helyzete megszilárdult, és már nem szorult rá olyan mértékben Magyarország és a magyar rendek támogatására, mint a megelőző huszonöt esztendőben. Így az örökös tartományok mintájára Magyarországon is abszolutista kormányzati stílust vett fel a Habsburg-adminisztráció, amit leginkább a „politikai ellenzék” vegzálása, figyelése, elhallgattatása, szigorú cenzúra fémjelzett, ezt az időszakot (1812–1825) ismeri ferenci abszolutizmusként a történetírás. Felmerül a kérdés, hogy a történetírás által eddig feltárt és ismert okok¹³ mellett szerepet játszhatott-e Leopoldina főhercegnő és Brazília függetlensége?

A Habsburgok érdeke azt kívánta – a francia forradalom és az azt követő napóleoni háborúk tapasztalata alapján –, hogy Európában a fennálló hatalmi egyensúlyt meg lehessen őrizni, a dinasztikus kapcsolatok szélesebb körben való erősítése a legfőbb eszközök között szerepelt. Ebbe a képbe illett bele a portugál-brazil trónörökös és a főhercegnő frigye, amitől a két uralkodóház közötti viszony és a szent szövetségi rend megerősítését várták Bécsben.

VI. János portugál-brazil király (1816–1826) és Ferenc császár-király képviselői hamarosan meg is megállapodtak a házassági szerződés részleteiben, a Mária Leopoldina főhercegnő és Péter herceg közötti házassági szerződést Bécsben 1816-ban írták alá.¹⁴ Miután – közeli rokonságról lévén szó – a pápai felmentés¹⁵ is megérkezett, a kézfogóra 1817 májusában, képviselők útján ugyancsak Bécsben került sor, Péter herceget Károly

12 *Traité de Sainte Alliance*, a teljes szöveget lásd: <https://mjp.univ-perp.fr/traites/1815sainte.htm>

13 Dobszay 2019: 408.

14 *Collecção dos tratados...* 1857: V. 302.

15 *Collecção dos tratados...* 1857: V. 302. Art. 1.

főherceg, a napóleoni háborúk hőse képviselte.¹⁶ A főhercegnő a szokásos hozományt, kétszázezer rénusi forintot kapott apjától, illetve ugyanilyen értékű nászajándékot apósától, továbbá meghatározták az évi járandóságot is.¹⁷ Figyelemre méltó a házassági szerződés azon cikkelye, amelyben a hozományért cserében a főhercegnő lemond minden apai és anyai javakban történő öröklésről – beleértve abba a magyar trónöröklésre való jogát is –, ami azonban mégis visszazáll rá akkor, ha a többi, sorrendben előtte jogosult ág kihalna.¹⁸ A házi törvények¹⁹ (*Hausgesetze*) is megtartották a „*filiae renunciatae*” régi (14. században keletkezett) gyakorlatát²⁰ a dinasztia házasságpolitikájában. Leopoldina előtt jó száz évvel (1708) Mária Anna főhercegnő is hasonló feltételekkel mehetett feleségül V. János portugál királyhoz.²¹ A bevett gyakorlat ellenére ezeket a lemondásokat a magyar országgyűlés soha nem cikkelyezte be, amelyek így – tekintettel arra, hogy 1723-ban a trónöröklést a nőágra is kiterjesztették, és annak sorrendjét rögzítették²² – magyar diétai hozzájárulás nélkül joghatállyal nem is bírtak. Becikkelyezésükre azért lett volna szükség, mivel azok a trónbetöltési sorrendet érdemben módosítják, márpedig a törvény által rögzített rendtől az uralkodócsalád egyoldalúan nem térhet el, csak a diétával együtt. Jól mutatja ezt, hogy Leopoldina testvéreinek, a későbbi V. Ferdinánd királynak (1835–1848), illetve Ferenc Károly főhercegnek lemondását (1848) – mint a trónbetöltést és az öröklési sorrendet érdemben befolyásoló nyilatkozatokat – az Országgyűlés csak a becikkelyezést (1867) követően ismerte el joghatályosnak.²³ Ferenc Ferdinánd főherceg leendő gyermekei vonatkozásában nyilatkozatát (1900) az Országgyűlés becikkelyezte.²⁴

Leopoldina 1817 őszén érkezett csak meg Rio de Janeiróba – a portugál királyi udvar a napóleoni háborúk elmúltával sem tért vissza Európába –,

16 Mascarenhas Menck 2018: 36.

17 *Collecção dos tratados...* 1857: V. 302–304. Art. III-IV, VII.

18 *Collecção dos tratados...* 1857: V. 304–306. Art. V.

19 Eckhart 1929: 32.

20 Csekey 1917: 168.

21 *Collecção dos tratados...* 1856: II. 230.

22 *CJH.* 1723. évi I-II. tc.

23 *CJH.* 1867. évi III. tc.

24 *CJH.* 1900. évi XXIV. tc.

ahol ténylegesen is egybekelt a hercegi pár. Figyelemreméltó, hogy a főhercegnő kíséretében erdódi gróf Pálffy Miklós vezetésével a magyar nemesi testőrség hat tagja is elindult,²⁵ Pálffy a brazíliai Szent Benedek rend lovagja lett, nagyon valószínű, hogy ő a főhercegnővel tartott Brazíliába is.²⁶ A dinasztikus kapcsolatok megerősítésével áll összefüggésben, hogy úgy VI. János király, mind Péter herceg megkapta Ferenc magyar királytól – mint a rend nagymesterétől – a magyar királyi Szent István rendet, amit korábban (1764) még Mária Terézia magyar királynő alapított. Ami azonban ennél is érdekesebb az az, hogy Leopoldina már első fia születése után pár nappal apjának írott levelében a gyermek számára is kérte azt,²⁷ második fia, a későbbi II. Péter brazil császár (1831–1889) valóban meg is kapta (1835) nagybátyjától, V. Ferdinánd magyar királytól. Ferdinand Krumholz 1851-ben készült híres festménye a brazil császárt a magyar királyi Szent István rend jelvényével örökítette meg. Ennek a magyar kötődésnek a lenyomata, hogy 1868-ban II. Péter császár leánya, Izabella hercegnő, rokonának és névadójának, Árpád-házi Szent Erzsébetnek emeltetett templomot (*Igreja Santa Isabel de Hungria*) a Minas Gerais-beli Caxambu településen. II. Péter császár európai körútja során Magyarországon is járt 1871-ben, két évvel később pedig megnyitották a budapesti brazil konzulátust.²⁸

Portugália és Brazília Egyesült Királysága (1815–1822)

VI. János király népszerű és köztiszteletnek örvendő személy volt, akivel Leopoldina rögvest apa-leánya viszonyt tudott kialakítani. A napóleoni háborúk végével a még mindig Rióban tartózkodó uralkodócsalád, illetve az akkor még csak régensi jogkört gyakorló János herceg – anyja, Mária királynő 1816-ban hunyt el – új alapokra helyezte országai kapcsolatát azzal, hogy a bécsi kongresszust követően (1815) létrehozta Portugália és Brazília Egyesült Királyságát (*Reino Unido de Portugal, Brasil e Algarves*), amellyel autonóm jogokat biztosított az addig gyarmati sorban tartott

25 Torbágyi 2009: 30, Mascarenhas Menck 2018: 39.

26 Reiszeg 1904: 701–738.

27 Kann–Souza Lima 2006: 370.

28 Torbágyi 2009: 263.

Brazíliának.²⁹ Az európai királyi udvarok a napóleoni háborúk elmúltával visszatértek a korábbi (fél)abszolutista berendezkedéshez, ami több helyen idővel megmozdulásokhoz, forradalmi kísérletekhez vezetett. Amikor a portugál királyi udvar Európából Brazíliába jött (1808), ott már számos szabadkőműves páholy működött, amelyek egy részének célkeresztjében maga a (katolikus) monarchia állott, számos gúnyrajz készült a portugál királyi családról. Az első monarchia-ellenes felkelés (*Revolução Pernambucana*, 1817) leverése után azonban az uralkodó – halálbüntetés terhe alatt (!) – országszerte betiltotta a titkos társaságot, csakúgy mint Ferenc Ausztriában és Magyarországon két évtizeddel (1795) korábban a Martinovics-összeesküvést követően.³⁰ Portugáliában 1820-ban felkelés tört ki, amelyben a liberális erők lényeges változásokat követeltek, János király hamarosan kénytelen volt visszatérni Lisszabonba, ahol akkor már az abszolutizmus és a liberalizmus hívei között komoly küzdelem zajlott. Míg János király aggodalommal figyelte a folyamatokat, addig fia, Péter herceg nyitott volt az új eszmékre és a változásra, a főhercegnő tehát akarátán kívül kettejük közé került, amint az világosan kitűnik az apósának írott egyik leveléből:

„[...] férjem az új eszmék, apósom pedig a jók és igazak szerint gondolkodik, ezért találok én magam nehéz helyzetben, egy jó feleség, valamint egy hálás alattvaló és engedelmes lány kötelessége között.”³¹

Leopoldina apjának, Ferenc császárnak írott leveleiben nagyon udvariasan és diplomatikusan fogalmazott a lisszaboni forradalmi eseményekkel kapcsolatban:

„Sajnálatosan a szabadság szellemének otromba kísértete teljes mértékben hatalmába kerítette férjem lelkét, a jó és kiváló király

29 Carta de Lei de 16 de Dezembro de 1815 Art. I-II, a teljes szöveget lásd: <https://www2.camara.leg.br/legin/fed/carlei/antioresa1824/cartadelei-39554-16-dezembro-1815-569929-publicacaooriginal-93095-pe.html>

30 Abafi 1900: 415; *Alvará Real de 30 de Março de 1818*, a teljes szöveget lásd: <https://www2.camara.leg.br/legin/fed/alvara/antioresa1824/alvara-39292-30-marco-1818-569195-publicacaooriginal-92444-pe.html>

31 Mascarenhas Menck 2018: 58. (saját fordítás)

nemes és tekintélyes elveket vall, csakúgy, mint én magam is, hiszen gyermekkoromtól fogva ezeket oltották belém, engedelmisséget csak a hazának, az uralkodónak és a vallásnak ismerek. Látja kedves édesapám, milyen nehéz helyzetben vagyok én, egy jó és szerető feleség, valamint egy bátor alattvaló és engedelmes leány kötelessége között. Annyira szeretném ötvözni őket, de úgy látom, hogy valamelyiket feladni kényszerülök majd a kettő közül, ha megjön a delegáció Lisszabonból.”³²

Ez azonban csak a látszat volt, a főhercegnő nem egészen azt írta Bécsbe, mint amit valójában Brazíliában tett. Érthető, Bécs messze volt, a befolyásos és meghatározó brazil nagybirtokosok pedig helyben. A portugál Cortes utoljára a 17. század végén (1697) ülésezett, azóta a portugál uralkodók abszolutista módon kormányoztak, amelynek a liberális forradalom – angol mintára jelentős korlátokat építve az uralkodói hatalom köré – véget kívánt vetni.³³ Az eredeti elképzelés szerint Péter herceg ment volna Portugáliába, mint a király képviselője, azonban az út elé több akadály is gördült, részben a portugálok ragaszkodása a király személyéhez, részben pedig Leopoldina várandóssága, amely az óceánon való átkelést nem igazán tette lehetővé. Ezért a király a fiát, Péter herceget régensként hagyta hátra Rióban, ő maga pedig visszatért Lisszabonba (1821). A király távozása félelmet és visszatetszést keltett szerte Brazíliában, ugyanis attól tartottak, hogy elveszítik a csak nemrég elnyert autonóm jogaikat, és újra gyarmati sorba süllyedhetnek majd. A brazilok félelme nem volt alaptalan, a portugál Cortes – a lisszaboni kereskedő csoportok érdekétől hajtván – az alkotmányozási folyamat során valóban gyarmati sorba kívánta visszalökni Brazíliát, ami ekkor már elfogadhatatlan volt az ottaniak számára, a feszültség egyre inkább elmélyült, a brazil területen állomásozó hadsereget, ami addig a riói kormányzatnak volt alávetve, most közvetlenül a lisszaboni kormány irányítása alá helyezték.³⁴ A Cortes döntései Brazíliát (újfent) Portugália alá rendelt tartománnyá, Péter herceget pedig gyakorlatilag egy provinciai kormányzóvá fokozták

32 Mascarenhas Menck 2018: 58. (saját fordítás)

33 Fuller 2000: 1–12.

34 Mascarenhas Menck 2018: 67.

(volna) le. Eltörölték a Brazíliának megadott korábbi jogokat, a János király által korábban felállított (brazil) bíróságokat stb.³⁵ Csak zárójelben érdemes megjegyezni, hogy az egyre inkább elmérgesedő helyzetről a Rio de Janeiróban tartózkodó (osztrák) császári követ, Wenzel Philipp Leopold baron von Mareschal (1821–1830) rendszeresen és részletesen beszámolt az osztrák kancellárnak, Metternich hercegnek (1821–1848). Bécsben tehát első kézből juthattak hírekhez a portugál-brazil ellentét alakulásáról, ennek a bécsi kormányzat és magyar rendek közötti viszony húszas évekbeli alakulására gyakorolt hatása lehet érdekes.³⁶

Ahonnán már nincs visszaút (1822)

Az élesedő ellentétben három politikai csoport formálódott Brazíliában. János király távozásával a szabadkőműves páholyok szinte azonnal újjáalakultak, és megpróbálták befolyást szerezni a fiatal régens felett. Az egyik tömörülés a Joaquim Gonçalves Ledo – az egyik radikális páholy nagymestere – vezette városi radikálisok (liberálisok) voltak, akik szövetségi berendezkedést, és a társadalom alapvető átalakítását (például a rabszolgaszabaddítást) is szerették volna elérni, baron von Mareschal a Metternich hercegnek írott jelentéseiben egyenesen anarchistáknak nevezte őket.³⁷ A másik kör a José Bonifácio de Andrada e Silva – a mérsékeltabb, de sokkal nagyobb befolyással bíró páholy nagymestere – vezette erős és meghatározó déli-délkeleti, vidéki nagybirtokos réteg (konzervatívok), akik az ország egységét, a Portugáliával való unió, és az addigi társadalmi berendezkedés (így a rabszolgaság) fenntartását, kiváltságaik megőrzését kívánták. Bonifácio maga a rabszolgaság felszámolása mellett kardoskodott ugyan, és ebben Leopoldina jó támogatónak bizonyult volna, de ezt az elképzelését a rabszolgatartó nagybirtokosok ellenében nem tudta keresztülvinni.³⁸ Leopoldina magatartása érthető, hiszen a rabszolgaság sem Ausztriában, sem pedig Magyarországon (soha) nem létezett,

35 Documentos para a Historia... 1883: 263. Carta de lei 1º, 2º, 15º, 16º.

36 Spence Robertson 1941: 538–558.

37 IHGB Tomo LXXX. 1916: 125.

38 Bonifácio egy törvénycsomag-tervezetet is prezentált ezzel kapcsolatban, lásd: Andrada e Silva 1825: 27–36.

pontosabban az oszmán hódoltság időszakában a megszállók a magyarokat hurcolták el rabszolgának a 16–17. század során. A brazil császári család a 19. században – nyilván Leopoldina hatására is – a rabszolgaság felszámolásáért szállott síkra, a császári család birtokain nem is voltak rabszolgák. A rabszolgaságot azonban csak évtizedek politikai harcai árán tudták fokozatosan visszaszorítani, teljesen felszámolni azonban majd csak 1888-ban sikerült.³⁹ Habár a nagyhatalmak az 1815-ös bécsi kongresszus ideje alatt – angolszász nyomásra, annak érdekében, hogy belső, liberális eszmék hatására a rabszolgaság és rabszolgakereskedelem évszázados gyakorlatával szakítani kényszerülő Nagy Britannia nehogy „versenyhátrányba” kerüljön más nagyhatalmakkal – két- és többoldalú egyezményeket írtak alá, amelyben eltiltották a rabszolgakereskedelmet, igaz, az a valóságban tovább folytatódott.⁴⁰

A két politikai tömörülés nézetei alapvetően különböztek tehát egymástól, abban viszont egyetértettek, hogy a Portugáliával egyenrangú és azzal egyesült Braziliát, mint szuverén entitást fenntartsák. Az északi-északkeleti vidéki birtokosok ellenben támogatták az elszakadást, ne feledjük, hogy a környezetükben lévő országok függetlenedése a spanyol koronától éppen a tízes-húszas években zajlott le, amely alapvető hatást gyakorolhatott a politikai gondolkodásra, amitől kezdetben egyébként a hercegi pár is tartott.⁴¹ Ez a félelem nem volt alaptalan, egy magas rangú királyi tanácsos levelében (1821 októbere) egy lehetséges elszakadási kísérletre irányuló összeesküvésről ír.⁴² Erről a félelemről tanúskodik Péter herceg apjának, János királynak éppen akkoriban (1821 októbere) írott levele is, amelyben közli, hogy az elszakadást szorgalmazók őt császárrá akarják kikiáltani, de hangsúlyozza, hogy ő nem támogatja a kezdeményezést: „[...] véremmel írom e sorokat; örökké hűséges leszek felségedhez, a nemzethez és a portugál alkotmányhoz.”⁴³ Sőt, nem sokkal később egy nyilatkozatot is kiadott e tárgyban.⁴⁴

39 Lei Nº 3.353, de 13 de Maio de 1888.

40 Adams 1925: 607–637.

41 Mascarenhas Menck 2018: 70.

42 José Joaquim Carneiro de Campos levele Frei Francisco de S. Luis Saraiva számára, lásd: Documentos para a historia da independencia... 1923: I. 361. „teem aparecido pregadas de noite nas esquimas decimas persuadindo ao principe que é preferivel ser já Pedro I do que esperar ser Pedro IV”.

43 Rio de Janeiro, 4 de Outubro de 1821. Egas 1916: 21.

44 Egas 1916: 22.

Az ellenségeskedés azonban egyre élesebbé vált, a Cortes Lisszabonba rendelte a herceget is, a határozat 1821 decemberében érkezett meg Rio de Janeiróba. Ekkorra viszont már Leopoldina főhercegnő egyre nyíltabban a brazilok pártjára állott, apjának írott levelében pokoli állapotokhoz hasonlította a helyzetet.⁴⁵ Ő maga jelentős szerepet játszott abban, hogy ingadozó férje ellenálljon a lisszaboni nyomásnak, aminek eredményeképpen az 1822 januárjában meg is tagadta a visszatérést Portugáliába (Dia do Fico), amit apjának írott levelében is közölt:⁴⁶ „Mindenek javára és az egész nemzet közboldogulásáért készen állok, közöljék velük, itt maradok.”⁴⁷ Az egyre élesedő viszály ellenére a többség ekkor még mindig az unió fenntartását szorgalmazta, amiről egy meghatározó arisztokrata politikus – a korábbi felkelés helyszínéül szolgáló pernambuco-i tartományi egykori kormányzójának – levele (1822. január) tanúskodik. Ebben az unió előnyeit, főként a közös védelmet emeli ki, amely biztosítja azt, hogy az ellenséges nagyhatalmak vagy a környező államok a független Brazília bizonyos területeit nem próbálják megszerezni, ha viszont az unió megszűnne, az könnyen bekövetkezhetne.⁴⁸ Érdekes párhuzam vonható a brazil-portugál unió mint védelmi szövetség és az osztrák-magyar közös védelmi rendszer között, amely a francia forradalom és a napóleoni háborúk időszakában világosan megnyilvánult abban, hogy a magyar rendek a Habsburgok pártján maradtak a függetlenség – és így az oszmán-orosz viszálykodás közé szorulás – bizonytalansága helyett.

A herceg a helyett tehát, hogy engedett volna a Cortes döntéseinek, 1822 februárjában brazil Államtanács (*Conselho de Estado*) felállítását határozta el, meghatározva annak szervezetét és kijelölve a jogkörét.⁴⁹ A nyár elején pedig Alkotmányozó Nemzetgyűlés (*Assembleia Constituinte*) választását rendelte el Brazíliában,⁵⁰ amely világos üzenet volt Lisszabonnak, hogy Brazília autonómiájából nem, hogy engedne, hanem azt éppen bővíteni kellene. A herceg végigjárta a fontosabb régiókat, támogatást

45 Kann-Souza Lima 2006: 387.

46 Egas 1916: 47.

47 Documentos para a Historia das Cortes... 1883: 295.

48 Caetano Pinto de Miranda Montenegro levele a régens hercegnek, lásd: Documentos para a historia da independencia... 1923: I. 374.

49 Assis Cintra 1921: 133–135.

50 Assis Cintra 1921: 143.

keresve a nagybirtokosok és a városi (vezető-kereskedő) rétegek körében törekvéseihez, bár ekkor még ő maga is az unió fenntartását szorgalmazta.⁵¹ Leopoldina főhercegnő ugyancsak „kampányba” kezdett – a családi legendáriumot nyilván jól ismerve, mintegy megelevenítve őse, Mária Terézia magyar királynő híres pozsonyi jelenetét (1741) –, a hagyomány szerint São Paulóban kifejezetten az érzelmekre ható, már-már színpadias jelenetsor játszódott le, amely a hercegi pár Brazília melletti elköteleződését akarta erősíteni, baron von Mareschal azt meg is írta Bécsbe.⁵² A főhercegnő ezzel nyíltan a „brazil párt” mellé állott, ami egyre inkább a radikális megoldás, azaz a függetlenség kimondása felé haladt.

A Cortes ugyan semmisnek nyilvánította a herceg által kiadott rendeletet, amelyben az Alkotmányozó Nemzetgyűlés választását elrendelte,⁵³ illetve törvénytelennek minősítette a „szakadár” brazil kormányzatot, büntetés terhe alatt el is tiltotta annak szolgálatától a brazil földön tartózkodó hadsereg vezetőit,⁵⁴ és újfent Portugáliába rendelte a herceget.⁵⁵ Érdekeség, hogy Bonifácio – aki korábban évtizedeket töltött Európában, járt Ausztriában és Magyarországon is (!) – baron von Mareschal követen keresztül Metternichtől akart segítségét kérni.⁵⁶ Leopoldina apjának június végén írott levelében afelől próbálta nyugtatni császári atyját, hogy ő továbbra is hú azokhoz az „osztrák elvekhez”, amit otthon, Bécsben tanult, és az ellentét lehetséges negatív következményeitől – a francia forradalomhoz hasonló eseményektől – tartva akként szól, hogy ha az bekövetkeznék, akkor a gyermekekkel együtt visszatér Bécsbe.⁵⁷ Valójában ekkorra már nyíltan az elszakadás és a teljes függetlenség mellett kardoskodott a főhercegnő, akit augusztusban – a São Paulóba utazó –

51 Egas 1916: 106.

52 Mascarenhas Menck 2018: 73.

53 Documentos para a Historia... 1883: 387. Carta de lei 1°.

54 Documentos para a Historia... 1883: 387. Carta de lei 3°.

55 Documentos para a Historia... 1883: 388. Carta de lei 5°.

56 IHGB 1916: 71. „J'ai appris qu'on avoit l'intention de envoyer á Vienne le médecin Schaefer allemand, aventurier, qui a su se rendre agréable au Prince Régent et a Monsenior d'Andrada pour négocier un envoi de troupes ou atrichiennes ou suisses [...] mon opinion personnelle était que Sa Majesté l'Empereur ne s'étant pas crue appelée jusqu'ici a intervenir dans les affaires du Portugal”.

57 Kann-Souza Lima 2006: 399–400.

Péter herceg kormányzóvá nevezett ki.⁵⁸ 1822 augusztusában a Lisszabonban zajló események kapcsán Leopoldina a portugál-brazil királyi méltóság megalázásáról ír apjának Bécsbe.⁵⁹ Talán ez a levele lehetett az utolsó lépés, amelyben kimondatlanul is előkészítette a magyarázatát annak, hogy miért áll a függetlenség mellé. Bonifácio és Ledo végül meggyőzték a régens herceget, hogy lépjen be a szabadkőműves páholyba, meg is alakították a braziliai Nagyoriens nagypáholyt, aminek pár hónap múlva maga Péter herceg lett a nagymestere. Érdekesség, hogy Péter a függetlenség kivívása után betiltotta (1823) a titkos társaságokat,⁶⁰ ami elsősorban a szabadkőművességet érintette, valószínűleg a herceg nem volt elkötelezett híve a szabadkőműves eszméknek – amelyek inkább a köztársaságot részesítették volna előnyben –, csupán felhasználta a társaságot a saját céljai elérésére.

A Leopoldina főhercegnő elnöklete alatt 1822. szeptember 2. napján tartott Államtanácsban határozott lépésre szánták el magukat, kimondták a függetlenséget, az azt írásba foglaló nyilatkozatot Leopoldina írta alá, a főhercegnő lényegében ennek nyugtázására bátorította levelében hitvét.⁶¹ 1822. szeptember 7. napján José Bonifácio miniszter és Leopoldina gyűjtő hangulatú levelének hatására a herceg valóban kenyértörésre vitte a dolgot. A történeti hagyomány szerint kézhez véve a levelet így szólt a körülötte lévőkhöz:

„Barátaim! A portugál Cortes üldözni és rabszolgává akar minket tenni. Ez órától fogva kapcsolatainkat megszakítjuk. Immáron semmi nem köt össze minket. [...] Véremre, becsületemre és Istenemre fogadom, megadom Brazíliának a szabadságot. Brazílok, ez órától fogva parancsszavunk nem más, mint függetlenség vagy halál.”⁶²

A herceg kimondta tehát az elszakadást a Portugáliával addig fennálló uniótól, az Alkotmányozó Nemzetgyűlésben pedig császárrá és Brazília

58 Mascarenhas Menck 2018: 78.

59 Kann–Souza Lima 2006: 403.

60 http://www.planalto.gov.br/ccivil_03/leis/lim/LIM...-20-10-1823.htm

61 Mascarenhas Menck 2018: 81.

62 <https://hbpsantos.org.br/2021/09/07/independencia-do-brasil-2/>

örökös védelmezőjévé (*Defensor Perpetuo do Brasil*) kiáltották ki Pétert. A koronázásra 1822. december elsején Rio de Janeiróban – Portugáliának a Habsburg-háztól (*União Ibérica*) 1640-ben történt elszakadása, illetve a Bragança-ház trónra kerülése évfordulóján – került sor. A felavatást Napóleon párizsi, a szent római császárok frankfurti, valamint a magyar királyok pozsonyi koronázási hagyományaira emlékeztető külsőségek kísérték, amiről baron von Mareschal – habár ő maga a ceremóniától látványosan távol maradt – a Bécsbe írott levelében részletesen beszámolt.⁶³ A koronázási szertartást követő kardvágás, mint kifejezetten magyar elem – habár azt korábban is ismerték a portugál udvarban – hangsúlyos megjelenése talán Leopoldina közvetítésének tudható be.⁶⁴ Érdekesség, hogy miután 1825-ben a portugál Cortes elismerte Brazília függetlenségét, a kapcsolatok nem szakadtak meg, VI. János király halála (1826) után Péter brazil császár megörökölte a portugál trónt, és mellette Leopoldina portugál királyné is lett.

A brazil függetlenség lehetséges jelentősége magyar vonatkozásban

Felmerülhetne a kérdés, hogy vajon mennyiben lehetett befolyással Ferenc – és a bécsi kormányzat élén álló Metternich herceg – gondolkodására az, hogy a portugál-brazil gazdasági-politikai ellentét (lényegében szuverenitáskérdés) végül is Brazília elszakadásával ért véget, amely folyamatban ráadásul a Habsburg-ház egyik tagjának, Leopoldina főhercegnőnek oroszlánrész jutott. A brazil császárné apjának 1823 áprilisában írott levelében megpróbálta megmagyarázni a lezajlott eseményekhez való hozzáállását, amely éles ellentétben állt a korábbi leveleiben írottakkal. Kifejtette, hogy az események alatt félt, hogy anarchia vagy köztársaság kikiáltása következik be, de a királyi család ura a helyzetnek. A férjével együtt ők a brazil nemzet érdekében cselekedtek, ami támogatja

63 IHGB 1916: 131. „Votre Altesse y verra que l'on a tiré les cérémonies des couronnemens des Empereurs á Francfort et de celui de Napoléon et que l'on a même tiré partie d'une qui n'est d'usage si je ne trompe qu'en Hongrie: celle de fendre l'air avec le glaive la rapportant iei au titre de défenseur perpétuel dont on veut au besoin se faire une arme contre la Démocratie”.

64 Lima 2019: 365.

is a monarchiát. Brazília függetlensége Bécsnek is elemi érdeke, mivel előnyös üzleteket, hasznos kereskedelmi szerződéseket tudnának kötni. A politikai és a dinasztikus kapcsolatok erősítése kapcsán Leopoldina felvetette a leányai és a főhercegek közötti jövőbeli házasságot, és arra bízta apját, legyen Brazília szövetségese.⁶⁵ Leopoldina leveleiben nővéreinek – az akkor már Bécsben élő –, Mária Lujzának segítségét is kérte, hogy győzze meg az apjukat és Metternichet, hogy ismerjék el Brazília függetlenségét.⁶⁶ Leopoldina megpróbálta megmagyarázni Ferencnek, hogy miért döntöttek a függetlenség kivívása mellett a brazil nemzet érdekében,⁶⁷ és ugyan baron von Mareschal is felvázolta az ország elismerésével járó gazdasági előnyöket Bécs számára,⁶⁸ a bécsi kormányzat tartott a döntés „precedens” értékű európai következményeitől. Ehhez igazodva von Mareschal császári követ továbbra sem adta meg Leopoldinának a brazil császári titulust (*Sua Majestade Imperial*), csupán az osztrák császári és magyar királyi címet (*Sua Alteza Imperial e Real*). Bécs csak azt követően ismerte el Brazília függetlenségét, hogy azt 1825-ben Lisszabon is megtette.⁶⁹

A hazai történetírásnak érdemes volna megvizsgálni azt a kérdést, hogy Ferenc – vagy a Habsburg-adminisztráció – gondolkodásában a magyar rendek felé tanúsított magatartásuk változásában a húszas években mennyire volt – ha volt egyáltalán – befolyással, hatással a brazil függetlenség kivívása. Ez persze most csak egy felvetés és nem állítás, ennek feltárásához szükséges volna Ferenc császár levéltárban fellelhető, Rióba küldött válaszleveleinek áttekintése első körben. Mindenesetre ne feledjük, Brazília függetlenné válásának folyamatában mégiscsak a Habsburg-ház egyik tagja, a császár leánya, Leopoldina főhercegnő jelentős szerepet játszott. Felmerül a kérdés, hogy vajon Ferenc király, Metternich heves ellenzését figyelmen kívül hagyva, ugyanennek a magyarországi megisméltőlésétől tartva – József nádor nagyon népszerű volt

65 Kann–Souza Lima 2006: 417–418.

66 Kann–Souza Lima 2006: 419.

67 Kann–Souza Lima 2006: 427. „penso exactamente como o senhor a respeito da situação do Brasil e desejo que tudo transcorra feliz e tranqüilamente da forma como o senhor teve a bondade de me explicar e como me acostomou de pensar”.

68 IHGB 1916: 142.

69 Fabry 2010: 66.

Magyarországon, tudjuk, hogy egy időben Ferenc figyeltette öccsét a titkosrendőrséggel – döntött-e váratlanul a magyar országgyűlés összehívásáról 1825-ben? Az ismert okok (elszigetelt megmozdulások, forrongások, gazdasági nehézségek, a vármegyék ellenállása stb.) mellett vajon közrejátszott-e a király döntésében, hogy tíz év szünet után teljesen váratlanul akkor hívja össze a magyar diétát, amikor Brazília elszakadását Portugália kénytelen volt elismerni? A körülményeket, a folyamatot, amely Brazília elszakadásához vezetett, a császári követ és Leopoldina leveleiből maga is végigkövethette és megérthette. Mindenesetre, eléggé beszédes a szöveg, amely az elfogadott és kihirdetett törvénykönyvbe (1827) foglaltatott:

„Ő szent felsége teljesen meggyőződve a felől, hogy a király és az ország boldogsága a törvények pontos tiszteletben tartásán és sértetlenségén nyugszik, és hogy ha akár a királynak, akár az ország karainak jogaiból valami elvételik, a törvényeknek és az ország törvényes rendszerének századok gyakorlata által megszilárdított szerkezete romba dől, kegyesen kijelenteni méltóztatott, hogy az országnak a fölavatási esküvel megerősített alkotmányát minden időben védelmezni és föntartani kiváló gondjai közé sorozza.”⁷⁰

Ami beleillik a kiegyezések azon hosszú sorozatába, ami a dinasztia és a rendek között az évszázadok során – a Bocskai-felkelés, a Thököly-felkelés, a Rákóczi-szabadságharc lezárásaként – köttetett. Ami különös az mégis az, hogy az uralkodó tíz évvel (!) a napóleoni háborúk elmúltát követően az előbeszédben a „kétes viszonyokra”, az „idők különféle viszontagságaira”, a „háború sulyos következményeinek orvoslását célzó, de elhalasztott szándékai újra fölvételére” hivatkozik. Hol voltak itt *kétes viszonyok*, *idők különféle viszontagságai* az 1815 és 1825 közötti évtizedben? Ausztria és a Habsburgok helyzete ebben az évtizedben talán soha nem látott stabilitást mutatott. „Az ország törvényes rendszerének századok gyakorlata által megszilárdított szerkezete romba dől” fordulat a dekrétum szövegében már önmagában árulkodó, hiszen azt még a korábbi rendi mozgalmak, felkelések vagy a szabadságharc után sem használták a törvények, 1825-ben pedig valódi erőpozícióból,

teljesen váratlanul hátrált meg az uralkodó. „Most jól fogadnak a magyarok, mert nem kérek tőlök semmit; míg ellenben pár év múlva – ki tudja – nem leszek-e valamiben rájuk szorulva?”⁷¹ – így nyugtatta meg a diéta összehívását mereven ellenző Metternich herceget Ferenc császár. Vajon mire gondolhatott az uralkodó?

Összegzés

Magyarország és az egész Iberoszféra között a Habsburg-ház révén sajátos, évszázadokra visszatekintő történelmi-kulturális szál húzódik, amelynek feltárása, a hazai és nemzetközi nyilvánosság elé tárása a hazai (jog)történetírás nemes feladata volna. Különösen is, hogy mindezt ma már a nemzetközi történetírás nyitottsága, az elsődleges forrásoknak a digitalizáció következtében való könnyebb elérhetősége a korábbiakhoz képest jóval könnyebbé teszi. Leopoldina személye pedig, a napóleoni háborúk során a dinasztia és a magyar rendek viszonyának alakulása, a főhercegnőnek a brazil függetlenség kivívásában játszott kulcsszerepe egy egészen különleges szálát vihetne a brazil-magyar kapcsolatokba. Az 1797-ben született Mária Leopoldina főhercegnő egész gyermek- és ifjúkora a mozgalmas, forradalmakkal, radikális, hirtelen politikai változásokkal, dinasztiák és birodalmak bukásával zsúfolt légkörben telt el, ami gondolkodásában nem múlt el nyomtalanul. Leveleiben visszaköszönnek a napóleoni háborúk, a menekülés Magyarországra, az Egerben töltött idő meghatározó élmény lehetett számára. Eger és Magyarország kiváló lehetősége volna, hogy Leopoldina személyén keresztül sokkal szorosabbra fűzze a kulturális, oktatási, tudományos, gazdasági, társadalmi stb. kapcsolatot Brazíliával és Portugáliával, ami úgy a városnak, mint az országnak is javára szolgálhatna.

Források

- Alvará Real de 30 de Março de 1818.* <https://www2.senado.leg.br/bdsf/bitstream/handle/id/518750/000144213.pdf?sequence=1&isAllowed=y> – utolsó letöltés: 202. május 10.
- Acte final du Congrès de Vienne.* <https://mjp.univ-perp.fr/traites/1815vienne2.htm#nav> – utolsó letöltés 2022. május 7. (2022. 05. 07.).
- Carta de Lei de 16 de Dezembro de 1815 Art. I-II.* <https://www2.camara.leg.br/legin/fed/carlei/anteriores/1824/cartadelei-39554-16-dezembro-1815-569929-publicacaooriginal-93095-pe.html> – utolsó letöltés: 2022. május 4. (2022. 05. 04).
- Collecção dos tratados, convenções, contratos e actos publicos: celebrados entre a coroa de portugal e as mais potencias desde 1640 ate ao presente.* 1857: Tomo V, Imprensa Nacional, Lisboa
- Documentos para a historia da independencia.* 1923: Vol I, Lisboa–Rio de Janeiro
- Documentos para a Historia das Cortes Geraes da Nação Portuguesa.* 1883: Tomo I (1820–1825). Câmara dos Senhores Deputados, Imp. Nacional, Lisboa
- Egas, Eugenio 1916: *Cartas de D. Pedro, Principe Regent do Brasil a seu pae D. Joao VI, Rei de Portugal (1821–1822).* Typographia Brasil, De Rothschild & Cia, São Paulo
- IHGB 1916: Figueira de Melo, Jeronymo José 1914, 1916: A Correspondência do barão de Mareschal. *Revista do Instituto Histórico e Geográfico Brasileiro.* Tomo LXXVII (1914), 165–244, Tomo LXXX (1916), 5–148.
- Kann, Bettina – Souza Lima, Patrícia (ed.) 2006: *D. Leopoldina: Cartas de Uma Imperatriz (Em Portugues do Brasil).* Estação Liberdade, São Paulo.
- Márkus Dezsó (szerk.) 1896: *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár (1836–1868).* Franklin, Budapest
- Márkus Dezsó (szerk.) 1900: *Corpus Juris Hungarici – Magyar Törvénytár (1658–1740).* Franklin, Budapest.
- „O Presidente Jair Bolsonaro ressaltou que considera a Hungria um país irmão” <https://www.gov.br/planalto/pt-br/acompanhe-o-planalto/noticias/2022/02/presidente-jair-bolsonaro-faz-visita-oficial-a-hungria> – utolsó letöltés 2022. február 17.
- Traité de Sainte Alliance* <https://mjp.univ-perp.fr/traites/1815sainte.htm> – utolsó letöltés 2022. május 7.

Hivatkozott irodalom

- Abafi Lajos 1900: *A szabadkőművesség története Magyarországon*. Budapest.
- Assis Cintra, Francisco 1921: *D. Pedro I e o grito da independencia*. São Paulo.
- Ballagi Géza 1897: A nemzeti államalkotás kora 1815–1847. In: Szilágyi Sándor (szerk.): *A magyar nemzet története*. Budapest, Athenaeum.
- Csekey István 1917: *A magyar trónöröklési jog*. Budapest.
- Dobszay Tamás 2019: *A rendi országgyűlés utolsó évtizedei (1790–1848)*. Budapest.
- Eckhart Ferenc 1929: *A Habsburg-Lotharingiai-ház családi törvénye*. Budapest.
- Fabry, Mikulas 2010: *Recognizing States. International Society and the Establishment of New States Since 1776*. Oxford. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199564446.001.0001>
- Fuller, Katherine 2000: 'Primeiro e mais antigo Constitucional da Europa': Bentham's contact with Portuguese liberals 1820–23. *Journal of Bentham Studies* (8.) 1–13. <https://doi.org/10.14324/111.2045-757X.012>
- Lima, Oliveira 2019: *O movimento da independencia 1821–1822*. Brasília.
- Mascarenhas Menck, José Theodoro 2018: *D. Leopoldina, imperatriz e Maria do Brasil. Obra comemorativa dos 200 anos da vinda de D. Leopoldina para o Brasil*. Brasília.
- Nemes Lajos 2001: *Eger város önkormányzata 1687–1848*. Eger. (Tanulmányok Heves megye történetéből 16.)
- Pap József 2013: Egy sikertelen kultuszteremtési kísérlet. A Szent Korona és Eger kapcsolata 1809-ben. *Acta Acad. Agriensis, Sectio Historiae* XLI. 197–212.
- Porubszky József 1865: Az egri megye főpásztorainak különös jogairól, kiváltságairól s különféle kitüntetéseiről. In: Emlékkönyv Kis-apponyi Bartakovics Béla egri érsek aranymiséjének ünnepére. Eger, 173–198.
- Reiszeg Ede 1904: Pozsony vármegye nemes családai, a Pálffyak. In: Borovszky Samu (szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye és Pozsony*. Budapest. 701–738.
- Silva, José Bonifácio de Andrada 1825: *Representação à Assembleia Geral Constituinte e Legislativa do Imperio do Brasil Sobre a Escravatura*. Paris.

Spence Robertson, William 1941: Metternich's Attitude Toward Revolutions in Latin America. *The Hispanic American Historical Review* (21.) 4.. 538–558. <https://doi.org/10.1215/00182168-21.4.538>

Szmrecsányi Miklós 1930: A királyi család és a Szent Korona egri menedékhelye 1809-ben. *Budapesti Szemle*, 58. évf. 217. köt., 629. sz., 25–55.

Torbágyi Péter 2009: *Magyar kivándorlás Latin-Amerikába az első világháború előtt*. Szeged.